

پایان تاریخ و رؤیای سرزمین

J. Benoist & F. Merelini (éd), *Historicité et spatialité: Le problème de l'espace a dans la pensée contemporaine*, J. Vrin, Paris, 2001.

با آنکه فروپاشی رویای کمونیسیم نزد همه متفکران عکس‌العملی به تندی آنچه نزد نظریه‌پرداز امریکایی فرانسیس فوکویاما که پایان تاریخ را اعلام کرد برنیانگنخت مسلماً این فروپاشی به همراه خود پایان اندیشه‌ای را به همراه داشت که مدعی بود، گذر زمان با خود آزادی بشری را به همراه خواهد آورد. قرار بر این بود که جوامع سیر تاریخ را با کم و بیش فاصله‌ای زمانی طی کنند و در آینده‌ای نزدیک یا دور به سر منزل مقصود که همانا جامعه‌ای آباد و آزاد و فارغ از ظلم و بی‌عدالتی بود برسند. اکنون اگر هم پایان تاریخ را اعلام نکنیم، ناچار به پذیرش این مطلب هستیم که بشرِ خاکی دیگر آینده‌ای سرمدی برای خود متصور نیست. نتیجه آنکه «اینجا» و «اکنون» اهمیت خارق‌العاده‌ای یافته است. «اکنون» جانشین «آینده»، «زمین» جانشین «زمان»، و «جغرافیا» جایگزین «تاریخ» شده است.

کتاب تاریخ‌نگری و مکان‌نگری، بحثِ فضا در اندیشهٔ معاصر بر آن است که امکان یک چنین جایگزینی را از نقطه نظر فلسفی مورد ارزیابی قرار دهد. گردآورندگان مجموعه مقالات این کتاب

اولین سختی این کار را در آن می‌بینند که فلاسفه در مجموع چندان توجهی به جغرافیا نشان نداده‌اند. به همین جهت یک مقاله به این بحث اختصاص یافته که کجا و چگونه جغرافیا به درد فلسفه می‌خورد. دو مقاله دیگر، به اهمیت تأویل در جغرافیا اشاره می‌کنند: یکی ابزارهای مورد استفاده جغرافیا را برای تأویل مهم می‌داند و دومی به لزوم استفاده از تأویل برای بازبینی مفاهیم مرکزی جغرافیا توجه می‌دهد. از میان مقالات باقیمانده (کتاب در مجموع مشتمل بر یازده مقاله و یک مقدمه است)، شش مقاله و مقدمه مشخصاً به بحث در مورد ارتباط میان تاریخ و جغرافیا پرداخته و کم و بیش تلاش می‌کنند که جایگزینی یکی توسط دیگری را از طریق برهین فلسفی روشن سازند.

مهم‌ترین وجه افتراقی که نویسندگان میان «تاریخ» و «جغرافیا» قائل می‌شوند، تکرر جغرافیا در تقابل با وحدت تاریخ، یا دست کم وحدت آن تاریخی است که رهایی‌بخش به شمار می‌آید. در واقع نیز تاریخ رهایی‌بخش، تاریخ واحدی بود که بنا بود جوامع مختلف دیر یا زود در مسیر آن قرار گیرند. اما جغرافیا از دیرباز متکثر بود. ما همواره با دو نوع جغرافیا سر و کار داشته‌ایم، یکی جغرافیای ریاضی و دیگری جغرافیای انسانی. با مطرح شدن حوزه‌هایی مانند جغرافیای سیاسی، جغرافیای اقتصادی این تکرر به مراتب آشکارتر شده است.

PROBLEMES & CONTROVERSES

Historicité et spatialité

Le problème de l'espace dans la pensée contemporaine

J. Benoist & F. Merlini (éd.)

برخی حتی صحبت از جغرافیای فرهنگی، جغرافیای اخلاقی و جغرافیای دینی نیز می‌کنند. نویسندگان مقالات بر این نظرند که چنانچه جغرافیا بخواهد مدعی ایفای نقش منجی‌ای باشد که تاریخ پیش از آن که به پایان خود برسد مدعی آن بود، می‌بایست به یک پرسش اساسی پاسخ گوید و آن اینکه کدام جغرافیاست که می‌تواند جهان‌شمولیتی را که تاریخ برای خود قائل بود، دارا باشد؟ راه حل دیگر این خواهد بود که بپذیریم، نه یک جغرافیای رهایی‌بخش که جغرافیای متعدد و متکثری خواهند بود که باید این نقش را ایفا کنند. در این صورت این بحث دیگر از حوزه فلسفه که در جستجوی جهان‌شمولیت مفاهیم است خارج خواهد شد.

اما نویسندگان مقالات باب دیگری را نیز می‌گشایند که دارای نتایج عملی مهم‌تری است و آن اینکه اصولاً آیا می‌توان جغرافیا را بدون تاریخ و بالطبع تاریخ را بدون جغرافیای حوزه‌ای قائم به ذات در نظر گرفت؟ برای روشن کردن این بحث است که لزوم بررسی فلسفی جغرافیای مطرح می‌شود و اکثر نویسندگان نقطه آغاز آن را در نوشته‌های کانت در مورد جغرافیا جستجو می‌کنند.

کانت در نوشته‌های متعددی به مسئله جغرافیا توجه کرده است.^۱ او سه کارکرد برای جغرافیا قائل می‌شود: یکی کارکرد توصیفی، دیگری کارکردی تعریفی و سوم کارکردی آموزشی. کانت بر این نظر بود که آموزش جغرافیا - که می‌گفت حتماً باید با نقشه همراه باشد - دانش‌آموزان را به جنبه ملموس علم آگاه می‌کند. کارکرد توصیفی جغرافیا برای کانت به عبارتی جغرافیای‌ترین کارکرد جغرافیا بود که بدون آن سایر کارکردها موضوعیت نمی‌یافتند. و دست‌آخر کارکرد تعریفی آن بود که نقطه پیوند جغرافیاست با تاریخ. نویسندگان مقالات بر همین کارکرد دوگانه تمرکز کرده‌اند. هر یک نکاتی را یادآور شده‌اند که مسلماً امکان طرح همه آنها در اینجا نیست. در اینجا تنها به بازگویی یکی از این مباحث که مشخصاً با بحث «رویای سرزمین» در ارتباط است اکتفا خواهیم کرد.

چه تفاوتی وجود دارد میان توصیف و تعریف که یکی را به جغرافیا و دیگری را به تاریخ نسبت می‌دهیم؟ تفاوت مهم آن است که تعریف بدون توالی زمانی ناممکن است. در واقع زمان عنصر اساسی تعریف است که دست‌کم به سه دوره گذشته، حال و آینده تقسیم می‌شود. تاریخ بدون رعایت این توالی دوره‌ها تعریف شدنی نیست. پرسش این است که آیا می‌توان تصور کرد که جغرافیا از یک چنین قیدی آزاد باشد؟ فرض را بر این بگیریم که چنین است. اینکه جغرافیا مقید به تقدم و تأخر نباشد به این معنا است که جغرافیا فقط در «آن» به معنی لحظه وجود دارد. اگر چنین باشد، پس چگونه می‌تواند موضوع رویا قرار گیرد. رویا یعنی آنچه امروز به آن می‌اندیشیم تا در فردایی اتفاق بیفتد. یعنی جغرافیا حتی اگر بخواهد در نقش منجی ظاهر شود نمی‌تواند از تاریخ و قید

توالی زمانی ناظر بر آن فارغ باشد. بدین ترتیب پاسخ نویسندگان کتاب به پرسش از استواری فلسفی جانشینی تاریخ توسط جغرافیا روشن می‌شود. از نقطه نظر ویژگی‌های بخشی، اگر جغرافیا بخواهد به عنوان عنصر‌های بخشی عمل کند می‌بایست تمامی ابعاد متکثرش را به یکی از این بعدها (سرزمین، زبان، اقتصاد، سیاست، دین و غیره) تقلیل دهد؛ یکسونگری‌ای که نتیجه اسفبارش را با فلسفه تاریخی که مدعی‌های بخشی بود تجربه کردیم. اما اگر به عوض آن که جغرافیا از تاریخ الگوبرداری کند، این تاریخ باشد که الگوی متکثر جغرافیا را سرمشق خود قرار دهد، شاید وضع به گونه دیگری جلوه کند. در این صورت تاریخ آغاز مجددی خواهد یافت بدون ادعای جهانشمول بودن و رهایی بخشی محتمل.

تاریخ، جغرافیای مردمانی خواهد شد که علیرغم تفاوت‌هایشان در حوزه مردم‌شناسی، اقتصادی، فرهنگی، دینی و غیره گذشته مشترکی داشته‌اند و از این رو می‌توانند رویای مشترکی را در آینده متصور باشند.

مکتبو ۲۸

یادداشت‌ها:

۱. اهم این نوشته‌ها عبارتند از:

E. Kant, *Réflexions sur L'éducation*, trad., A. Philolenko, Paris, Viin 2000, *Annonce de M. Emmanuel Kant sur le Programme de ses leçons pour le semestre d'hiver 1765-1766*, trad. M. Jean Ferrari, *Oeuvres philosophiques*, Bibl. de la Pleiadet1, Paris, Gallimard, 1980, *Géographie*, Aubier, 1999

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سالنامه‌های گفتگو

۱ تا ۹

ژوئیه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

قیمت هر مجلد: ۵۰۰۰ تومان

فرم اشتراک سالانه

فصلنامه فرهنگی و اجتماعی گفتگو مجله‌ای است که از طریق مقالات، نقد و تفسیر اخبار به بررسی و ارزیابی مسائل اجتماعی و فرهنگی ایران و جهان می‌پردازد. تک‌فروشی و حق اشتراک مهم‌ترین منابع تامین مخارج این نوع نشریات هستند. در صورتی که روش گفت و گو را می‌پسندید و ماندگاری آن را برای فرهنگ و جامعه مفید می‌دانید ما را یاری کنید.

شرایط اشتراک:

بهای اشتراک سالانه (۴جلد) در داخل کشور (با احتساب هزینه پست) سه هزار و ششصد تومان است. برای موسسات و کتابخانه‌ها هفت هزار و دویست تومان و برای محصلین و دانشجویان سه هزار و دویست تومان. متقاضیان می‌توانند وجه اشتراک را نقداً به نماینده مجله بپردازند و رسید دریافت کنند. یا وجه اشتراک را به حساب جاری شماره ۵۶۷۸/۵ بانک ملت شعبه بلوار کشاورز به نام مراد تقفی واریز کنند و اصل برگه را با ذکر نشانی دقیق (با قید کدپستی) به نشانی صندوق پستی مجله ارسال کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

نام و نام خانوادگی: .....

نشانی: .....

.....

فرم اشتراک دو سالانه

فصلنامه فرهنگی و اجتماعی گفتگو مجله‌ای است که از طریق مقالات، نقد و تفسیر اخبار به بررسی و ارزیابی مسائل اجتماعی و فرهنگی ایران و جهان می‌پردازد. تک‌فروشی و حق اشتراک مهم‌ترین منابع تامین مخارج این نوع نشریات هستند. در صورتی که روش گفت و گو را می‌پسندید و ماندگاری آن را برای فرهنگ و جامعه مفید می‌دانید ما را یاری کنید.

شرایط اشتراک:

بهای اشتراک سالانه (۸جلد) در داخل کشور (با احتساب هزینه پست) هفت هزار و دویست تومان است. برای موسسات و کتابخانه‌ها چهارده هزار و چهارصد تومان و برای محصلین و دانشجویان هفت هزار تومان.

متقاضیان می‌توانند وجه اشتراک را نقداً به نماینده مجله بپردازند و رسید دریافت کنند. یا وجه اشتراک را به حساب جاری شماره ۵۶۷۸/۵ بانک ملت شعبه بلوار کشاورز به نام مراد ثقفی واریز کنند و اصل برگه را با ذکر نشانی دقیق (با قید کدپستی) به نشانی صندوق پستی مجله ارسال کنند. گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

نام و نام خانوادگی: .....

نشانی: .....

.....

ادبیات و تاریخ ... از گذشته تا امروز

جهان کتاب

در مجله

- از تازه‌ترین کتابهای انتشار یافته در داخل و خارج کشور باخبر شوید
- نقدهای صاحب‌نظران را بر کتابهای جدید بخوانید
- با اهل قلم: مؤلفان، مترجمان و پدیدآورندگان کتاب آشنا شوید
- از مسائل نشر ایران اطلاع یابید
- بهترین کتابها را برای مطالعه خود و نزدیکانتان انتخاب کنید
- و دهها مطلب جالب و خواندنی دیگر را نیز بیابید

نحوه اشتراک: مبلغ اشتراک را به حساب جاری
 ۱۴۱۵۰ نزد بانک ملت شعبه زهره به نام
 مؤسسه جهان کتاب واریز کرده، اصل قیش
 بانکی را به همراه برگ اشتراک تکمیل شده،
 به نشانی نشریه ارسال فرمایید. ● بهای
 اشتراک در داخل کشور: برای اشخاص ۴۰۰۰
 تومان و برای مؤسسات ۵۰۰۰ تومان
 است. ●

● نام و نام خانوادگی: .....

● نام مؤسسه: .....

● تاریخ شروع اشتراک: .....

● نشانی و شماره تلفن: .....

برگ اشتراک

مطبوعاتی پارس

خرید و فروش دوره‌های کامل و صحافی شده نشریات ادواری (قدیم - جدید)

برای مثال:

۱۳ • هنر و مردم	۷ • نگین	۱ • سخن
۱۴ • آینده	۸ • وحید	۲ • یغما
۱۵ • تماشا	۹ • فرهنگ ایران زمین	۳ • خوشه
۱۶ • علم و زندگی	۱۰ • راهنمای کتاب	۴ • پیام نوین
۱۷ • کتاب هفته	۱۱ • بابا شمل	۵ • موسیقی
۱۸ • خواندنیها	۱۲ • بررسیهای تاریخی	۶ • کلک

و روزنامه‌های جامعه، انقلاب اسلامی، کیهان، صبح امروز، نوروز و...

در ضمن پانصد دوره کامل نشریات ادواری (قدیم و جدید) صحافی شده، به فروش می‌رسد.

تهران: صندوق پستی ۵۱۹۵ - ۱۴۱۵۵

تلفن منزل: ۸۰۳۶۹۷۱   تلفن دفتر: ۶۴۱۸۵۹۳ - ۶۴۹۹۳۳۸

فاکس: ۸۸۷۳۸۶   موبایل: ۰۹۱۲-۳۳۹۲۰۸۰   مسئول: حسین تقوی

E-mail: hosseintaghavi@hotmail.com